Insinöörimatematiikka: Differentiaali- ja integraalilaskenta 2023

Demonstraatio 4, 17.10.2023

1. Valitaan tarkasteluväliksi $[0,1]$ ja funktioksi $f(x) = 2^x$. Valitaan lisäksi välin $[0,1]$ jaoksi tasavälinen jako $D_n = \{0, \frac{1}{n}, \frac{2}{n}, \ldots, \frac{n-1}{n}, 1\}$. Kirjoita näkyviin lausekkeet $\underline{S}_{D_n}$ ja $\overline{S}_{D_n}$ ja sievennä niitä niin pitkälle kuin mahdollista. Ohje: Voit käyttää geometrisen summan kaavaa $1 + q + q^2 + \ldots + q^{n-1} = \frac{1-q^n}{1-q}$.

   Mallivastaus: Funktio on kasvava, joten minimiarvo saavutetaan tarkasteluvälin alku- ja maksimiarvo loppupisteessä. Näin ollen

$$\underline{S}_{D_n} = \sum_{i=1}^{n} 2^{\frac{i-1}{n}} \cdot \frac{1}{n} = \frac{1}{n}\sum_{i=0}^{n-1}(2^{\frac{1}{n}})^i = \frac{1}{n}\frac{1-(2^{\frac{1}{n}})^n}{1-2^{\frac{1}{n}}} = \frac{1}{n(2^{\frac{1}{n}}-1)}$$

   ja

$$\overline{S}_{D_n} = \sum_{i=1}^{n} 2^{\frac{i}{n}} \cdot \frac{1}{n} = \frac{1}{n}\sum_{i=0}^{n-1} 2^{\frac{i+1}{n}} = \frac{1}{n}\sum_{i=0}^{n-1}(2^{\frac{1}{n}})^i \cdot 2^{\frac{1}{n}} = 2^{\frac{1}{n}}\underline{S}_{D_n}$$

2. Selvitä integraalin $\displaystyle\int_0^1 2^x\,dx$ arvo edellisen tehtävän tuloksen perusteella. Ohje: Sopiva Taylorin polynomiapproksimaatio voi olla tarpeen lopullisen raja-arvon määrittämiseksi kun $n \to \infty$.

   Mallivastaus: $\frac{1}{n} \xrightarrow{n\to\infty} 0$, joten $2^{\frac{1}{n}} \xrightarrow{n\to\infty} 1$. Näin ollen edellisen tehtävän ylä- ja alasummat lähestyvät samaa raja-arvoa. Sen määrittämiseksi selvitetään polynomiapproksimaatio funktiolle:

$$f(x) = 2^x = e^{x\ln 2} = 1 + x\ln 2 + O(x^2).$$

   Tästä nähdään että

$$\underline{S}_{D_n} = \frac{1}{n(2^{\frac{1}{n}}-1)} = \frac{1}{n(1+\frac{1}{n}\ln 2 + O(\frac{1}{n^2}) - 1)} = \frac{1}{\ln 2 + O(\frac{1}{n})} \xrightarrow{n\to\infty} \frac{1}{\ln 2}$$

3. Määritä $\displaystyle\frac{d}{dx}\int_1^{x^3}\frac{e^t}{t}\,dt$.

   Mallivastaus: Funktio ei ole määritelty jos nolla on integrointivälillä, mutta $f(x) = \frac{e^x}{x}$ on jatkuva kun $x \neq 0$, joten sillä on antiderivaatta $F(x)$ olemassa jokaisella välillä joka ei sisällä nollaa. Tällaisella välillä on

$$\int_1^{x^3}\frac{e^t}{t}\,dt = \Big/_{1}^{x^3} F(t) = F(x^3) - F(1).$$

   Näin ollen

$$\frac{d}{dx}\int_1^{x^3}\frac{e^t}{t}\,dt = F'(x^3)\cdot 3x^2 = \frac{e^{x^3}}{x^3}\cdot 3x^2 = \frac{3e^{x^3}}{x}.$$

4. Määritä $\displaystyle\int_0^{\frac{\pi}{2}}\sin^3 x\,dx$. Vihje: Osittaisintegrointi ja $\cos^2 x + \sin^2 x = 1$.

Mallivastaus: Merkitään kysyttyä integraalia symbolilla I, jolloin

$$\begin{aligned}
I &= \int_0^{\frac{\pi}{2}} \sin^2 x \frac{d}{dx}(-\cos x)\, dx = \Big/_{0}^{\frac{\pi}{2}} \sin^2 x(-\cos x) + \int_0^{\frac{\pi}{2}} 2 \sin x \cos^2 x\, dx \\
&= 0 + 2\int_0^{\frac{\pi}{2}} \sin x(1-\sin^2 x)\, dx = 2\int_0^{\frac{\pi}{2}} \sin x\, dx - 2I.
\end{aligned}$$

Tästä nähdään että

$$3I = 2\int_2^{\frac{\pi}{2}} \sin x\, dx = 2 \Big/_{0}^{\frac{\pi}{2}} -\cos x = 2,$$

joten $I = \frac{2}{3}$.

5. Määritä integraalilaskennan keinoin pinta-ala joka jää käyrän $y = \sqrt{1-x^2}$ ja x-akselin väliin kun $x \in [-1, 1]$. Vihje: Sopiva sijoitus, kts. aiempi demokerta.

   Mallivastaus: Funktio $f(x) = \sqrt{1-x^2}$ on parillinen, joten

   $$A = \int_{-1}^{1} \sqrt{1-x^2}\, dx = 2\int_0^1 \sqrt{1-x^2}\, dx.$$

   Sijoitetaan $x = \sin t$, jolloin uusiksi integrointirajoiksi voidaan valita 0 ja $\frac{\pi}{2}$ ja

   $$\begin{aligned}
   A &= 2\int_0^{\frac{\pi}{2}} \sqrt{1-\sin^2 t}\cos t\, dt = 2\int_0^{\frac{\pi}{2}} \cos^2 t\, dt = 2\int_0^{\frac{\pi}{2}} \frac{1}{2}(1+\cos 2x)\, dx \\
   &= \Big/_{0}^{\frac{\pi}{2}} (x + \frac{1}{2}\sin 2x) = \frac{\pi}{2}.
   \end{aligned}$$

   Huomautus: Sijoitus $x = \cos t$ on yhtä lailla mahdollinen ja johtaa samaan tulokseen. Tällöin integroinnin alarajaksi pitää valita $\frac{\pi}{2}$ ja ylärajaksi 0.

6. Esitä integraalilauseke sen kappaleen tilavuudelle, joka muodostuu kun välillä $[1, M]$ $(M > 1)$ määritelty käyrä $y = \frac{1}{x}$ pyörähtää x-akselin ympäri. Laske tilavuus ja arvioi kuinka suuri se voi korkeintaan olla.

   Mallivastaus: Luentoesimerkin mukaan

   $$V = \pi\int_1^M \frac{1}{x^2}\, dx = \pi \Big/_{1}^{M} -\frac{1}{x} = \pi(1 - \frac{1}{M}) < \pi.$$

7. Esitä integraalilauseke sen kappaleen pinta-alalle, joka muodostuu kun välillä $[1, M]$ $(M > 1)$ määritelty käyrä $y = \frac{1}{x}$ pyörähtää x-akselin ympäri. Päätyjen pinta-aloja ei lasketa mukaan.

   Mallivastaus: Koska $\frac{d}{dx}\frac{1}{x} = -\frac{1}{x^2}$, saadaan luentoesimerkin mukaan vaipan pinta-ala integraalilla

   $$2\pi\int_1^M \frac{1}{x}\sqrt{1+\frac{1}{x^4}}\, dx.$$

8. Arvioi edellisen tehtävän integraalilauseketta ja osoita että pinta-ala on vähintään $2\pi \ln M$.

   Integraalilauseketta voidaan arvioida seuraavasti:

$$2\pi \int_1^M \frac{1}{x}\sqrt{1+\frac{1}{x^4}}\,dx \geq 2\pi \int_1^M \frac{1}{x}\sqrt{1+0}\,dx = 2\pi \Big/_{1}^{M} \ln x = 2\pi \ln M.$$

   Jatkokysymys kolmeen edelliseen tehtävään: Kun M kasvaa rajatta, tehtävissä esiintyvä kappale on tilavuudeltaan rajoitettu, mutta pinta-alaltaan rajoittamaton. Tällöin vaikuttaisi siltä, että vakiomäärä maalia riittäisi täyttämään kappaleen olipa M miten suuri hyvänsä, mutta mikään määrä maalia ei riittäisi sen maalaamiseen kun M kasvaa riittävän suureksi. Miten tämä on mahdollista?

9. Newtonin gravitaatiolain mukaan kappaleiden (massat M ja m, etäisyys s) välinen voima on $F = G\frac{Mm}{s^2}$, missä G on gravitaatiovakio ja etäisyys s tarkoittaa massakeskipisteiden välistä etäisyyttä.

   Tarkastellaan tilannetta jossa toinen kappaleista on maapallo (massa M, säde R) ja toinen pieni kappale (massa m), joka nostetaan tasaisella nopeudella maapallon pinnalta korkeudelle h. Tällöin massakeskipisteiden välinen etäisyys kasvaa arvosta R arvoon $R+h$. Kirjoita nostamisessa tehty työ integraalilausekkeena ja määritä sen arvo. Ohje: Luentoruudut 12.10.

   Oletetaan lopuksi että h on hyvin pieni R:n verrattuna. Käytä Taylorin approksimaatiota saadulle lausekkeelle ja vakioille arvoja $G = 6.6734 \cdot 10^{-11}\,\frac{\mathrm{m}^3}{\mathrm{kg}\cdot\mathrm{s}^2}$, $M = 5.972 \cdot 10^{24}\,\mathrm{kg}$, $R = 6371 \cdot 10^3\,\mathrm{m}$ esittääksesi työn likiarvon muodossa $C \cdot m \cdot h$. Minkä likiarvon saat vakiolle C?

   Ohje: Jos tehty työ on laskettu oikein, esiintyy siinä lauseke $\frac{1}{R} - \frac{1}{R+h}$. Ottamalla $\frac{1}{R}$ yhteiseksi tekijäksi saadaan

$$\frac{1}{R} - \frac{1}{R+h} = \frac{1}{R}\left(1 - \frac{1}{1+\frac{h}{R}}\right).$$

   Käytä tunnettua Taylorin approksimaatiota sulkujen sisällä olevaan osamäärälausekkeeseen.

   Mallivastaus: Kun kappaletta nostetaan tasaisella nopeudella tarvitaan täsmälleen maan vetovoiman suuruinen voima siirtämään kappaletta. Luentoesimerkin mukaan tehty työ on tällöin

$$\begin{aligned} W &= \int_R^{R+h} G\frac{Mm}{s^2}\,ds = GMm\int_R^{R+h} \frac{1}{s^2}\,ds = GMm \Big/_{R}^{R+h} -\frac{1}{s} \\ &= GMm\left(\frac{1}{R} - \frac{1}{R+h}\right) = \frac{GM}{R}m\left(1 - \frac{1}{1+\frac{h}{R}}\right). \end{aligned}$$

   Funktion $f(x) = \frac{1}{1+x}$ ensimmäisen kertaluvun Taylorin approksimaatio on $\frac{1}{1+x} = \frac{1}{1-(-x)} \approx 1 - x$ kun $x \to 0$. Mikäli h on pieni säteeseen R verrattuna, on $\frac{h}{R}$ lähellä nollaa ja siksi tehtyä työtä voidaan approksimoida lausekkeella

$$\frac{GM}{R}m\left(1 - \left(1 - \frac{h}{R}\right)\right) = \frac{GM}{R}m\frac{h}{R} = \frac{GM}{R^2}mh.$$

Vakiota $\frac{GM}{R^2} \approx = 9.8 \frac{\mathrm{m}}{\mathrm{s}^2}$ on tapana merkitä symbolilla g.

Huomautus: Nostaessa tehty työ on sama kuin kappaleen potentiaalienergian lisäys.